

מחזור החיים של הפירמה היהודית

יוסי צוריה

אזחיל באימה ואדבר במורא
בבואי לדבר בדיני החברה

דל אנוכי בחכמה ובכינה
על כן ראו במאמר זה - הזמנה

כל דברי הרי הם שעשועי תורה
ואין ללמוד מהם הלכה סדורה

ואם ימצא חיבור זה לפניכם הן
והיה זה שכרי מהחונן והנותן

הקדמה

לפני כשבע שנים כתבתי על הלכות שמיטה בהי-טק בחידושי תורה תשנ"א ולשמחתי המאמר קיבל הדים רבים בתוך ומחוץ NDS. כתוצאה מהמשבר הכלכלי האחרון (שארע שוב בסמוך לשנת שמיטה!) החלטתי לגשת לאתגר יותר גדול - לנסות להתוות דרך אלטרנטיבית לניהול חברות, דרך שתנסה להפוך את הקפיטליזם ה"חזירי" למשהו יותר כשר. דרך - שלמרות שהיא מבטאת דעת יחיד - היא נמצאת בדיאלוג עם המקורות היהודיים. עד לעת האחרונה לא היו בנמצא "חברות כלכליות" ולכן המקורות לא מתייחסים ישירות לסוגיות אלו אך לדעתי ניתן לשאוב מהם כיוון והדרכה¹. כמו בהלכות שמיטה, בחרתי להשתמש בלשון ההלכתית האהובה עלי, למרות שכמובן, איני חושב שניתן לגשת לפסיקת הלכה בנושאים כבדים אלו ללא הקמת בית-מדרש רציני שידון בהלכות אלו.

1 יש נסיונות ללמוד על החברה ממושג הקהל. ראה למשל מאמרו של רפי רכס "על האישיות המשפטית הנפרדת של התאגיד" בו הוא מסיים: "...במאמר זה הצענו לבסס את ההכרה ב"אישיות המשפטית הנפרדת" של ה"תאגיד" במשפט העברי באמצעות מושג ה"קהל" שבהלכה. וכו'" שהתפרסם בדף השבועי של המרכז להוראת המשפט העברי ולימודו בפרשת שמיני תשס"ט.

סימן א: דיני הקמת חברות

הקדמה: שש שנים ועוד אחת

דבר ידוע ומקובל הוא כי העולם בנוי במחזוריות של צמיחה והרפיה². ללא התכונות למחזוריות זו – המשבר יגיע בהפתעה ובעוצמה. ניתן להדחיק עובדה זו או להתכונן למשבר זה על ידי צבירת נכסים לשנים רזות. אך שיטה מתקדמת יותר תנסה להכניס את המחזוריות הזו לתוך מחזור החיים של הכלכלה בצורה מובנית: וכך, על ידי הכנה מראש ועל ידי יצירת הרפיה מבוקרת מזמן לזמן, ניתן למנוע את הופעת המשבר הלא מתוכנן. המחזור הכלכלי היהודי מורכב משש שנות מעשה ושנת הרפיה, מחזור המקביל גם לששת ימי המעשה ויום המנוחה. הלכות חברות בשמיטה נדונו כבר במקום אחר וכאן נדון בששת שנות המעשה.

הלכה א: מצוות הקמה

מצווה מן המובחר להקים חברות שתכליתן פיתוח העולם שנאמר "....ומלאו את הארץ וכבשוה"³ ונאמר "לא תוהו בראה – לשבת יצרה"⁴ כלומר, האל ברא את האדם בעולם כדי שיפתחו וישכללו. ללא שכלול זה, ובהתאם לחוק השני של התרמודינאמיקה⁵ – יחזור העולם לתוהו.

הלכה ב: דרגות שונות

כמה דרגות אמרו חכמינו בחברות:

הדרגה התחתונה היא לספק עבודה לבני האדם שלא יצטרכו להתפרנס מהצדקה.

למעלה ממנה, היא חברה שבאה לספק את צרכי האדם במזון ובלבוש וביטחון אישי.

2 רעיון המחזוריות בכלכלה ואף הצורך בו מקובל על כל הכלכלנים. ראו למשל את הציטטה הבאה: "....המסקנה מכל אלה היא שכנראה עדיף להסתפק בתקופות גאות של 8-10 שנים ובעקבותם מיתון של שנה וחצי עד שנתיים, מאשר להסתכן בהארכת תקופת הגאות ל-15 שנים ויותר. אין ברירה אלא לקבל מחזוריות כלכלית כהכרח בל יגונה... תקופת המיתון היא תקופת התייעלות של המשק על כל מרכיביו. לא ניתן ליעל חברות וארגונים בתקופת גאות. תקופת גאות ארוכה מביאה להסתיידות עורקים כלכלית ולירידה בפריון המשק, תוך עליה משמעותית בשכר ובבנוסים. מיתון הוא הזמן לחזור לשפיות גם בנושאי השכר והפיצוי למנהלים ולעובדים...." מתוך: <http://www.globes.co.il>

3 בראשית א כח

4 ישעיה מה יח

5 " כמות האנטרופיה במערכת סגורה לעולם לא קטנה ויכולה רק לגדול." מתוך ויקיפדיה.

למעלה ממנה היא חברה שמחדשת דבר מה חדש בעולם למען הבריות.

ודבר זה צריך שיהיה נר למקימי החברות. ולא כמו שאומרים הטועים ש"מטרת הפירמה היא למקסם רווחים לבעלי המניות" - לא כן היא דרך התורה הקדושה המלמדת אותנו כי כל פועלינו צריך להיות למען הזולת כמו שנאמר "ואהבת לרעך כמוך" ועל זה אמר רבי עקיבא - זהו כלל גדול בתורה.⁶

הלכה ג: אימתי מקימים?

אין מקימים חברות בשנת השמיטה. ומנהג טוב הוא להקים חברות בשנה הראשונה לשמיטה כדי לצאת ממצווה למצווה כנאמר "קווי ה' יחליפו כח"⁷. ומן הראוי הוא כי הון ההקמה יספיק לפחות לשלש שנים.

הלכה ד: השנה השישית - הכנות לשמיטה

בחצי השני של השנה השישית יש להתחיל להתכונן לשנת השמיטה (ראה הלכות שמיטה ויובל בחדו"ת NDS כרך ג'). מסיימים את הפרויקטים הפתוחים, מחליטים מהו גרעין העובדים המינימאלי שיתחזק את החברה בשנת השמיטה, ומכינים את שאר העובדים לשנת השבתון.

כמו כן יוצאים משוק ההון, פורעים את כל חובות החברה ומחלקים את הרווחים שנצברו (ראה להלן סימנים ד' וה'). המהדרין נוהגים לסגור את החברה ובלבד שלא תהא פגיעה בלקוחות.

הלכה ו: מוצאי שמיטה

על כל חברה מצליחה שעברה את מחזור השמיטה הקודם והגיעה לרווחיות, להתפצל בשנה הראשונה למחזור החדש לשתי חברות. פיצול זה נועד להבטיח המשך צמיחה מהירה, להבטיח שונות, לאפשר לעובדים ולמנהלים להתקדם ולמנוע סטגנציה.

ועל זה נאמר ברמז: "פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשוה"⁸ - דרכה של חברה לכבוש ואין דרכו של יחיד לכבוש. "פרו" = תגדלו. "ורבו" - שתתפצלו ותקימו עוד חברות.

6 ירושלמי נדרים, ל, ב

7 ישעיהו מ, לא

8 בראשית א, כח

סימן ב': הלכות חברה ציבורית

הלכה א': מאימתי החברה נקראת ציבור?

אלו הם בעלי העניין בחברה: בעלי המניות (ובלבד שיש להם יותר מ-5%), המנהלים והעובדים. אם יש יותר מעשרה בעלי עניין – החברה היא חברה ציבורית והיא ישות משפטית שחלים עליה הלכות חברה ציבורית כפי שיפורטו בסימנים הבאים⁹.

הלכה ב': מנוי מועצת מנהלים (=הדיקרטוריון)

על כל חברה ציבורית למנות מועצת מנהלים שבאחריותה, בין השאר לפקח שהחברה מתנהלת כהלכה ומקיימת את מצוותיה. ומפי השמועה למדו שהמספר האופטימאלי הוא 7 (שבעת טובי העיר¹⁰). המנכ"ל הוא תמיד חבר מועצת המנהלים. ולפחות אחד מחברי המועצה צריך להיות מהעובדים. שאר חברי המועצה מייצגים את בעלי החברה.

הלכה ג': מינוי מנהלים בחברה ציבורית

מנוי מנהל נעשה על ידי המנהל של המנהל שאליו ידווח המנהל הנבחר. ודבר זה למדו מפי המסורת שהאל מינה את בצלאל שדיווח למשה כמו שנאמר: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רְאוּ קָרָא יְהוָה בְּשֵׁם, בְּצִלְאֵל בֶּן-אוּרִי בֶן-חֹר, לְמֹטֵה יְהוֹדָה"¹¹.

אין ממנים מנהל בחברה ציבורית (בכל דרג) אלא אם נועצים בציבור הרלוונטי שיושפע מהמינוי. צבור זה מורכב מהעובדים הישירים תחת המנהל, מהמנהל הישיר שלו ומהעמיתים הקרובים אליו.

הלכה ד': דינים מיוחדים בחברה ציבורית

משנהייתה החברה ציבורית חלים עליה הלכות בין חברה לחברות אחרות, בין חברה ללקוחותיה ובין חברה לעובדיה. כלל גדול אמר רבי אברהם¹² והוא

9 יש להבחין בין חברה ציבורית למה שמופיע במקורות שונים כ"מעסיק". חברה היא אכן גם מעסיק, אולם על חברה ציבורית חלים הלכות נוספות כפי שיתבאר.

10 ראה ויקיפדיה על "שבעת טובי העיר" וכן: תחומין כרך ט עמוד 103

11 שמות ל"ה ל

12 מתוך שיחה עם אברהם פופקו.

כי במקום בו אתה מוצא בתורתנו הלכות ומאמרים על היחיד - נסה להחיל אותם גם על החברה. לדוגמא, את הכלל הנדול באתיקה היהודית שאמר הלל הזקן: "מה ששנוא עליך אל תעשה לחברך"¹³ ניתן להחיל גם על חברה שמתייחסת לחברות אחרות כ"חבר", ומשמעותו אם כן - דברים שהחברה שונאת שחברות אחרות עושות לה - אין לה לעשות לחברות אחרות. (ובדברים המותרים על פי החוק הכתוב מדבר). וכן, מצד שני "ועשית לו כאשר זמם"¹⁴ חל גם בין חברות, וכל זה יתבאר בפרקים הבאים.

סימן ג: מצוות נתינה התלויות בחברה (חל"ח = חברה לחברה ובלע"ז B2B)

הלכה א: החובה לתת

כל פירמה מרוויחה חייבת לחלק מרוויחה לטובת הקהילה והחברה שהיא נמצאת בתוכן. וכפי שלמדנו ש"אחיך" האמור בחברות - מדבר דווקא בחברות ולא ביחידים, לכן המצווה היא לתמוך ולעזור לחברות במצוקה כפי שיפורט בהמשך. וחלק מהנתינה הינו חובה והוא במקום מס החברות הנהוג היום. וחלק הוא רשות וטעון הסכמת הבעלים והדירקטוריון.

הלכה ב: מעשר ראשון - נוהג כל שנה חוץ משנת השמיטה¹⁵

כל חברה צריכה להפריש 10% מהרווח הנקי כל שנה למסודות החינוך והמחקר השונים שהם מהווים את התשתית לפיתוח העולם. מנהלי החברה יכולים להחליט למי מהמסודות הם נותנים.

הלכה ג: מעשר שני - נוהג בשנים א', ב', ד' וה' למחזור השמיטה ונטע רבעי

עוד 10% מהרווח על החברה להשקיע בעמותות הפועלות ללא כוונת רווח שעוסקות בפרויקטים חברתיים שונים. והחברה זכאית להשקיע הכסף כראות עיניה. גם הרווחים הראשונים של החברה בשנה הרביעית להיווסדה נופלים תחת כלל זה.

13 בבלי שבת לא ע"א

14 שמות כ"ג

15 המבנה של הלכות הצדקה בחברות לקוח מדיני הנתינה והצדקה שמפורטים בתורה ובמשנה ונסובים בעיקר על ההוויה החקלאית. כפי שעשינו בהלכות שמיטה בו השלכנו מההלכות ה"חקלאיות" לימינו - כן עשינו גם כאן.

הלכה ד: מעשר עני - נוהג בשנה השלישית והשישית

בשנה השלישית והשישית למחזור השמיטה אין נותנים מעשר שני אלא מעשר עני. מעשר זה הולך לחברות במצוקה שלא הגיעו עדיין לרווחיות ומתקשות להחזיק את עובדיהם. ואסור למנהלי החברה הנותנת לדרוש תמורה, שנאמר "וחי אחיך עימך" וגלגל סובב הוא בעולם.

הלכה ה: חלוקת עבודה לחברות מתקשות (לקט שיכחה ופאה)

במשך כל השנים, על החברה לא להיות חמדנית מידי ולאפשר גם לחברות אחרות העניות ביחס אליה להתפרנס בכבוד.

מהלכות פאה למדנו כי אין לחברה להיות מונופול ועליה לאפשר לעוד חברות לזכות בפרויקטים ב"שולי השדה" בו היא עוסקת.

מהלכות לקט למדנו כי על החברה לשתף חברות קטנות ממנה בפרויקטים בה היא זוכה.

ומהלכות שכחה למדנו כי אם החברה לא נגשה ("שכחה") למכרז מסוים וחברה אחרת זכתה בו אסור לה לחזור ולהציע הצעה זולה יותר.

ובכל המקרים האלו לא קבעו חכמים שיעור מדויק כיוון שהדבר קשה לקביעה אבל אמדו חכמים כי כל הסעיפים הנ"ל (לקט, שכחה ופאה) לא יעברו 10% ממחזור החברה.

הלכה ו: עזרה לחברות המצוקה

מצווה על חברות מבוססות לעזור לחברות במצוקה שנאמר "עזוב תעזוב עמו". והמצווה היא רק לעזור לחברות שבאמת עושות כל מאמץ עצמי להבריא את עצמן שנאמר "עמו". ואין צריך ללכת ולחפש חברות כאלו אלא רק עם החברה במצוקה פונה לחברה מבוססת. ונתינה זו היא רשות ואל לחברה להכניס עצמה למצב קשה כתוצאה מנתינה זו שכן "חייך קודמים" כפי שלמד רבי עקיבא¹⁶.

סימן ד': בין החברה ללקוחותיה

הלכה א: משא ומתן באמונה

על החברה ועובדיה לתת מצג אמיתי על המוצרים והשירותים שהיא מספקת, וזהו דבר פשוט שאין צורך להאריך בו. ולמדנו כי הדבר הראשון שעליו נידון האדם (לפני לימוד תורה ודברים אחרים) הוא "נשאת ונתת באמונה?"¹⁷

הלכה ב: מהו הרווח הסביר

אמרו חכמים "המשתכר – אל ישתכר יותר משתות"¹⁸ כלומר, מחשבים את כל ההוצאות ועל זה מוסיפים רווח של שישיית וזהו מחיר המכירה. והסיבה ל"שישית" היא שהרווח הנקי משש שנים יספיק למחייה לשנה השביעית. ודבר זה הוא הנחייה אבל קשה תמיד לקיימו בדיוק שכן, למשל, לפעמים מוכרים בהפסד כדי ליצור רווחים יותר מאוחר בצורת תמלוגים וחובת הנהלה היא להביא את כל הגורמים האלו בשיקול בקביעת המחיר.

סימן ה': בין החברה לעובדיה (חל"ע ובלעז B2E)

הלכה א: העסקת עובדים

העסקת עובדים היא מהמצוות התדירות שהחברה זוכה ומחויבת בהן. כל חברה יש לה להעסיק עובדים מעל למספר ההכרחי לו היא זקוקה. ואין קיצבה מדויקת לחובה זו אבל שיערו חכמים בין 5 ל-10 אחוזים. מטעמי ההלכה הוא לאפשר לעוד אנשים להתפרנס בכבוד שהיא מעלת הצדקה שאין למעלה ממנה כפי שכתב הרמב"ם¹⁹.

הלכה ב: מהו שכר הוגן

כבר פסקו חכמנו כי בענייני שכר "הכל כמנהג המדינה" אבל כלל נתנו חכמים כי הפער בין השכר הגבוה בחברה לשכר הנמוך לא יהיה יותר מפי שישה (ויש אומרים פי שלשה).

17 שבת לא, א

18 בבא בתרא דף צא עמוד א וראה בתוספות שם

19 רמב"ם, משנה תורה, ספר זרעים, הלכות מתנות עניים, פרק י הלכות א - יד.

שכר המינימום בחברה הוא שיטתית יותר מהשכר שאותו מוכן אדם מן היישוב לקחת כדי לשבת בבית ונקרא גם שכר בטלה.

הלכה ג: השנה השישית: בונוסים לעובדים ולמנהלים

בסוף השנה השישית, לפני שנת השמיטה, מחלקים בונוסים לכל העובדים והמנהלים. אם הרווחים מאפשרים מחלקים לכל עובד ומנהל פעמיים משכורת שנתית²⁰ ומשתדלים שלא לפחות ממשכורת שנתית. בנוס זה אמור לעזור לעובד לעבור את שנת השמיטה בכבוד ולהשאיר בידו כסף לשנה הראשונה במחזור הבא כדי שיוכל לפתוח ולפתח אפשרויות תעסוקה חדשות.

סימן ו': הלכות פיטורין²¹

הלכה א': אימתי מפטורין²²

העסקת עובד הרי היא מעבר לשיקול הכלכלי ויש בה גם ממדרגת הצדקה. לכן, יש לקבל החלטות על פיטורין רק במצבים הכרחיים ולאחר שקלול כל מרכיבי צעד זה. אף על פי שהחברה אינה חייבת להעסיק איש הרי שלאחר שהעסיקה נוצרה לה מחויבות כלפי כל עובד ועובד.²³

בין העובדים יש מצוות ערבות הדדית ומצוות חסד. ולכן יכולים העובדים (בהסכמת רובם) לבקש מהמעסיק להוריד משכר כולם ולהימנע מפיטורים ועל החברה לקבל בקשה זו. אם אפשר ניתן גם לצמצם שעות עבודה לכל עובד.

20 ויקרא כ"ה, כ"א: וְצִוִּיתִי אֶת-בְּרַכְתִּי לָכֶם, בְּשָׁנָה הַשִּׁשִּׁית; וְעָשַׂתָּ, אֶת-הַתְּבוּאָה, לְשֵׁלֶשׁ, הַשָּׁנִים.

21 חלק מההלכות בסעיף זה הם מחיבור הנמצא בכתיבה כעת ועתידי לצאת בשם "קיצור דיני עבודה" על ידי מכון משפטי ארץ בעופרה

22 תחומין כ"א: "פיטורי עובדים - הרב רלב"ג

23 שו"ת אגרות משה חו"מ א, פא כותב שצריך לחלק את העבודה בין העובדים עד לשיעור הראוי למחיה ואם בעקבות החלוקה כל אחד יקבל עבודה בשיעור פחות מזה, צריכים לעשות "גוד או איגוד" ועובד אחד ישלם לשני על חלקו. נראה שלמעשה אין אפשרות שעובד אחד ישלם לעובד השני על חלקו בעסק. כמו כן לגבי הצמצום ברווחים ניתן לחייב דבר כזה במקום שבו העובדים מחלקים ביניהם את העבודה בעיר, דבריו אמורים רק במקרה שיש חובה כלפי הפועלים והפיטורין נעשים מחמת אונס דהיינו שאין מספיק עבודה לכולם, אבל אם יש אפשרות לפטר את העובדים מכח החובה איתם או מכח מנהג המדינה נראה שאין חובה מן הדין לצמצם את הרווחים כי אם כפעולה של חסד.

הלכה ב': אימתי אין מפטרין²⁴

אין מפטרין בשנה השישית. בסוף השנה כל העובדים (למעט עובדים חיוניים שנשארים לשנת השמיטה) יוצאים לחירות והחוזה שלהם עם החברה מסתיים.

הלכה ג': את מי מפטרין

חברה שנזקקת לפטר עובדים, רשאית להחליט באופן שרירותי איזה עובדים לפטר ואיזה עובדים להשאיר. עובדים התורמים יותר לעסק – יש להם דין קדימה בהשארות בעבודה²⁵ שכן יש לחברה חובה גם כלפי לקוחותיה. ומן הסברה אמרו כי אם העובדים תורמים במידה שווה לחברה, יש עדיפות לעובד שהצטרף ראשון.

הלכה ד': כיצד מפטרין

על המנהל המפטר לנהוג כבוד בעובד המפוטר – ששעת פיטוריו של אדם קשה לו ולמשפחתו (ודין פשוט באהבת ישראל שעל המפטר להשתתף בצערו של המפוטר).

החברה חייבת לשלם לעובדיה בשעת הפיטורין כל חוב וכל תשלום המגיעים להם הן מן הדין והן מכוח הסכמי עבודה הן מכוח החוק והן מכוח "מנהג המדינה".

אין החברה חייבת לאפשר למפוטר לממש את האופציות שבידו. אבל אם ישנם אופציות שמועד ממושן עבר או שמועד מימושן קרב, ממידת הצדק לאפשר לעובד לממשן.

וכן חלה על החברה מצוות הענקה:²⁶ מצווה להעניק לו דברים שיעזרו לו למצוא עבודה ולהתפרנס, כמו מכתב המלצה ואף למשל זכות שימוש בפטנט מסוים. ואין לפחות משכר שלש חדשים, ואם נתברכה החברה בזכות העובד יש להוסיף לו "לפי הברכה"²⁷.

24 תחומין כ"א: "פיטורי עובדים - הרב רלב"ג

25 פתחי חושן שכירות פרק י הערה א

26 רמב"ם הלכות עבדים פרק ג: יט "הענק תעניק, לו, מצאנך, מגורנך ומיקבך" (ראה דברים טו, יז)--כעניין צאן גורן ויקב, דברים שיש בהם ברכה מחמת עצמן הוא שחייב להעניק לו מהם; אבל הכספים והבגדים, אינו חייב ליתן לו מהם.

27 רמב"ם שם הלכה כ: וכמה נותן לו--אין פחות משווה שלושים סלע, בין ממיין אחד בין ממינין הרבה, כשלושים של קנס העבד, שנאמר בו "ייתן לאדוניו" (שמות כא, לב). בין שנתברך הבית בגללו, בין שלא נתברך--שנאמר "הענק תעניק, לו" (דברים טו, יז), מכל מקום. אם כן למה נאמר "אשר ביוכר" (שם), הכול לפי הברכה תן לו

סימן ד': בין החברה ובעליה

הלכה א: משיכת רווחים מהחברה

את כל הרווחים בשלש השנים הראשונות יש להשקיע בחזרה בחברה. מהשנה הרביעית ניתן למשוך דיבידנדים עד כשישית מריווחי החברה²⁸. בסוף השנה השישית, ולאחר חלוקת הבונוסים לעובדים ולמנהלים שייכים כל שאר הרווחים לבעלים.

הלכה ב: חובות הבעלים

על הבעלים (מחזיקי השליטה) לבדוק ולוודא כי החברה מתנהלת כהלכה ואין הם יכולים להשתחרר מחובה זו על ידי מינוי מנהלים שכן המנהלים הם שלוחם ולמדנו "שלוחו של אדם כמותו"²⁹. ואל יאמר בעל ההון – "מה לי ולצרה זו", שהרי כבר אמרנו כי מצווה גדולה היא להקים חברות, ושכרם הרבה מאוד כמו שנאמר על נפתלי: "ועליו נפתלי" שהוא מלא ברכה כדי לפרנס כמה דכתיב "נפתלי שבע רצון וגו'"³⁰.

סיום (זמני)

ההלכות הנזכרות הן, כאמור רק דעת יחיד ומהוות בעצם הזמנה לדיון של דמות החברה האידיאלית בתפישה היהודית. ברור לי שלא כל הכתוב הוא תרגום מדויק של ההלכות העתיקות לשפה המודרנית ונדרשת עוד הרבה עבודת בירור ודיוק, הוספה והשמטה. יהי רצון שנגיע לזמן בו נבנה חברות מופת שישאבו את התפישה הערכית שלהן ממקורותינו.

יוסי צוריה אוהב תורה ואוהב מדע.

28 נאמר בספר ויקרא, פסוקים כ"ג-כ"ד: וְכִי תִבְאוּ אֶל הָאָרֶץ וְנִטְעַתֶּם כָּל עֵץ מֵאֲכָל וְעִרְלַתְּם עֵרְלַתוֹ אֶת פְּרִי שְׁלֹשׁ שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֵרְלִים לֹא יֵאָכַל: וּבִשְׁנַת הָרְבִיעִת יִהְיֶה כָּל פְּרִי קֹדֶשׁ הַלְלוּ לַיהוָה. על פי ההלכה, אסור לאכול מפרות האילן במשך שלוש השנים הראשונות לנטיעתו, ופירות אלו נקראים ערלה.

29 ברכות ה, ה

30 במדרש במדבר רבא פרק ב, י